

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”

**PROTOPOPIATUL GRECO-CATOLIC VIȘEU. PAROHII, FILII ȘI
ȘCOLI 1850-1905**

Teză de doctorat

Conducător științific:

Cercetător principal I

Dr. Dumitru Suci

Doctorand:

Iftimi Dan Constantin

Cluj-Napoca

2016

CUPRINS

Argument	4
Istoriografia temei	6
Capitolul I. Considerații istorico-geografice	22
1.1. Cadrul geografic al Văii Vișeuului	22
1.2. Organizarea politico-administrativă a comitatului	25
1.3. Structura demografică și confesională a locuitorilor din comunitățile protopopiatului greco-catolic Vișeu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	27
Capitolul II. Protopopiatul greco-catolic Vișeu: organizare, funcționare, evoluție istorică	34
2.1. Instituția și rolul ei	34
2.2. Formarea protopopiatului greco-catolic Vișeu	41
2.3. Protopopii Vișeuului	45
2.3.1. Medalioane biografice	45
2.3.2. Modalitatea de ocupare a postului de protopop	53
2.3.3. Atribuții și îndatoriri	57
2.4. Conferințele preoțești	92
Capitolul III. Parohia, comunitate umană și creștină	96
3.1. Statutul parohiei	96
3.2. Parohiile constitutive ale protopopiatului greco-catolic Vișeu	98
a) Parohia Borșa beneficiale inferior	98
b) Parohia Borșa beneficiale superior	101
c) Parohia Leordina	102
d) Parohia Moisei	105
e) Parohia Petrova	108
f) Parohia Vișeu de Jos	110
g) Parohia Vișeu de Mijloc	113
h) Parohia Vișeu de Sus	115

i) Mănăstirea Moisei	118
3.3. Surse ecleziastice inedite: registre parohiale, extrase matricole, diferite tipuri de rapoarte	121
3.4. Administrarea parohiei	133
3.5. Dotarea materială	134
3.6. Edificiile bisericesti	137
Capitolul IV. Preotul, chemare și slujire	142
4.1. Profilul persoanei consacrate	142
4.2. Pregătirea și studiile	143
4.3. Culturalizarea	148
4.4. Hirotonirea	151
4.5. Preotul paroh	153
4.6. Veniturile preoțești	155
4.7. Moralitatea preoților	164
Capitolul V. Cantorul	170
5.1. Alegerea cantorilor	170
5.2. Moralitatea cantorilor	172
Capitolul VI. Școala	177
6.1. Legislația	177
6.2. Rețeaua școlară	181
6.3. Frecvența școlară	195
6.4. Programa școlară	200
6.5. Manualele	214
Capitolul VII. Învățătorul	217
7.1. Formare și numire	217
7.2. Salarizarea și pensionarea	222
7.3. Raporturi între învățători, directori, inspectori școlari districtuali, Ordinariat și cu inspectoratul de stat	229
7.4. Reuniunile de învățători	237

Capitolul VIII. Trecerile confesionale. Cazul Săcel cu filia Dragomirești	242
Concluzii	254
Bibliografie	263
Anexe	271

REZUMAT

Cuvinte cheie: protopopiat, greco-catolic, Vișeu, parohie, filie, școală, cler, biserică, vicariat, Maramureș.

Fără a pretinde că epuizează subiectul, lucrarea de față denumită *Protopopiatul greco-catolic Vișeu. Parohii, filii și școli (1850-1905)* încearcă să reconstituie viața bisericească și școlară din acest areal, să contureze strădania clerului de a educa poporul în spiritul creștin, de a respecta învățătura lui Hristos, de a-i îndemna pe enoriași să participe la slujbele Bisericii și să-și trimită copiii la școală, de a fi devotați națiunii din care fac parte. Biserica și școala, având girul celei dintâi, au fost doi piloni de bază ai vieții locuitorilor din acest protopopiat, al Vișeuului, ca de altfel în toate ținuturile românești aflate sub stăpânire străină. În Ungaria, în a șasea decadă a secolului al XIX-lea, protopopiatul Vișeu a avut cea mai mare pondere de suflete, 13.576, structurate în opt parohii. Etapele de reorganizare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin care au trecut celelalte protopopiate din vicariatul marmațian și care au fost consecința nevoii de a se găsi soluții pentru îmbunătățirea activității bisericești și didactice la nivel local, protopopiatele cu un număr diminuat de suflete fiind mai ușor de administrat, nu au afectat semnificativ structura protopopiatului Vișeu, din 1862 până la începutul secolului XX păstrându-se neschimbată. Viața parohiilor greco-catolice românești din cuprinsul protopopiatului Vișeu s-a integrat, fiecare cu specificul său, în viața socială și politică a comunităților din comitatul Maramureșului. Membrii comunităților ce au format protopopiatul Vișeuului au fost oameni sânguincioși ce au susținut școlile, dar în același timp au zidit și biserici.

Pentru ca lucrarea să fie una bine documentată s-au valorificat informațiile din cadrul surselor editate, aflate în colecțiile speciale ale: Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca, ale Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca, ale Bibliotecii Județene Petre Dulfu din Baia Mare, ale Arhivelor Naționale Direcția Județeană Baia Mare și Cluj-Napoca. Aceste colecții pot fi grupate în periodice vechi, legislație ecleziastică și civilă, date statistice din șematisme, statistici oficiale ale Statului, regulamente și circulare episcopale din perioada studiată.

Fără îndoială că cea mai importantă categorie documentară întrebuințată în cercetarea noastră a fost cea a izvoarelor inedite. Din izvoarele arhivistice inedite au fost investigate: Fondul Episcopiei Greco-Catolice Cluj-Gherla, Fondul protopopiatelor greco-catolice Cosău, Ieud, Iza și Vișeu, Fondul oficiilor parohiale greco-catolice Desești, Leordina, Rozavlea, Sat

Șugatag și Colecția de documente ecleziastice. Vicariatul greco-catolic al Maramureșului. S-au identificat circulare episcopale, corespondențe între diferitele structuri ale episcopiei și date statistice referitoare la parohii și școlile satești.

Pentru a reconstitui cât mai fidel viața bisericească și școlară din acest areal în a doua jumătate a secolului al XIX-lea teza a fost structurată pe opt capitole, urmate de anexe documentare.

În **capitolul I**, denumit *Considerații istorico-geografice*, cu rol introductiv, sunt înglobate aspecte referitoare la realitățile geografice, naturale din această regiune, precum și structura etnică și confesională a locuitorilor din tractul Vișeuului, conturându-se inclusiv efectul benefic al multietnicității (multiculturalism, multiconfesionalism).

Din punct de vedere geografic întreg ținutul maramureșean a constituit de-a lungul timpului o fortăreață ce a străjuit românismul. Așezarea strategică și bogățiile naturale ale acestui ținut au determinat colonizarea sa din cele mai vechi timpuri. Localitățile ce alcătuiesc protopopiatul analizat sunt parte integrantă a ținutului maramureșean, fiind amplasate în partea de nord-est a acestuia, de-a lungul râului Vișeu.

În perioada medievală forma de organizare a Maramureșului a fost voievodatul. Simultan cu instalarea autorității maghiare în Transilvania, la finele secolului al XIV-lea, dispărea instituția voievodatului și a cnezatului, Maramureșul devenind comitat (*Maramarus*). Cel dintâi document în care Maramureșul apare ca și comitat divizat în „preturi” și cărmuit de un comite, un vicecomite și de pretori, dăinuie din 1385.

Populația pe ansamblul zonei analizate a crescut concomitent cu numărul locuințelor, de asemenea numărul celor care știau scrie și citi a sporit simultan cu numărul celor care vorbeau limba maghiară. Pondere medie a populației românești s-a situat, în perioada cercetată, în proximitatea valorii de 60%, iar cea a confesiunii greco-catolice s-a poziționat în preajma valorii de 65%.

Capitolul al II-lea este destinat *Organizării și funcționării protopopiatului greco-catolic Vișeu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În acest capitol atenția este îndreptată asupra cunoașterea cadrului administrativ-teritorial pentru a crea o viziune cât mai intimă asupra organizării instituționale și asupra funcționării acestui protopopiat.

De asemenea, în acest capitol sunt examinați protopopii Vișeuului, avându-se în vedere modalitatea prin care au dobândit funcția și atribuțiile și drepturile aferente oficiului. Ținând cont și de funcția de inspector școlar deținută de către protopop s-au valorificat și informațiile vis-à-vis de activitatea școlară a acestuia.

În ceea ce privește protopopii Vișeului, informațiile documentare analizate dovedesc faptul că aceștia au fost slujitori vrednici ai Bisericii, ce pus în practică atât atribuțiile cât și drepturile aferente funcției. Palierele de educație parcurse și funcțiile ecleziastice și civile însemnate, deținute de către aceștia, demonstrează faptul că numai un cleric cu o pregătire temeinică și cu autoritate era în stare să administreze, în mod eficient, oficiul protopopesesc. Pe lângă cunoștințele teologice dobândite, protopopii Vișeului au manifestat interes și pentru cultura laică, procesul de culturalizare fiind orientat nu numai pe direcția teologică, ci și pe cea cultural-națională, în vederea susținerii propriei etnii, fiind adevărați lideri ai românilor în protopopiatul pe care îl gospodăreau, implicându-se și în răspândirea presei naționale și contribuind la maturizarea politico-națională a locuitorilor acestor ținuturi.

În virtutea obligațiilor și drepturilor pe care le conferea statutul de protopop, cei desemnați aveau de interpretat o partitură complicată, constituind puntea de legătură dintre autoritatea arhiepiscopală și păstoriți. Transpunerea faptică a angajamentelor de factură administrativă, pastorală și didactică presupunea un profil de titular cu îndemânări pragmatice și temeinică pregătire teologică și culturală. Multitudinea de angajamente pe care protopopul trebuia să le îndeplinească relevă faptul că rolul său în configurația administrativă era unul semnificativ.

În vederea îmbunătățirii activității pastorale și administrative a sacerdoților, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un loc important l-au ocupat conferințele preoțești organizate la îndemnul protopopului. Acestea reprezentau un bun prilej de constatare și analiză a unor realități existente în parohii, recomandându-se în același timp soluții practice pentru perfecționarea demersului pastoral.

În **capitolul al III-lea** este prezentată *parohia, comunitate umană și creștină*, direcțiile abordate fiind: *statutul, parohiile constitutive* ale protopopiatului studiat, *surse ecleziastice inedite: registre parohiale, extrase matricole, diferite tipuri de rapoarte*, preotul trebuind să-și consemneze activitățile, *administrarea parohiei, dotarea materială și edificiile*: biserica – locul sacralității și celelalte edificii parohiale, între care se numărau: casa parohială cu anexele sale și cea a cantorelui-învățător.

Protopopiatul Vișeu, în intervalul analizat, a fost compus din parohiile: Borșa beneficiul inferior, Borșa beneficiul superior, Leordina, Moisei și m-tirea Moisei, Petrova, Vișeul de Jos, Vișeul de Mijloc și Vișeul de Sus.

Alături de extrasele matricole, celelalte tipuri de rapoarte întocmite de preotul paroh, cu referire la: purtarea cantorelor, religiozitatea și moralitatea credincioșilor, căsătoriile mixte, văduve și orfani de preoți, divorțurile produse în district, rațiunile bisericilor, numărul

sufletelor din parohii și filii, mișcarea naturală a populației, trecerile confesionale, situația școlarizării copiilor, reprezentau în fapt oglinda activității sale pastorale.

Averile bisericesti și scolastice se administrau prin curatorii bisericii sub controlul parohilor locali, care erau și președinți ai acestor structuri. În fiecare an, parohii aveau datoria de a întocmi „rațiuni” (inventare) care să cuprindă informații despre toate lucrurile ce constituiau averea parohiei respective. Un administrator eficient deținea un registru de inventar, completat cu acuratețe și adus la zi, în vederea cunoașterii, în fiecare clipă, a înzestrării materiale de care beneficia parohia.

În privința edificiilor bisericesti, chiar dacă nu au fost dintre cele mai impunătoare, s-au ridicat și au dăinuit prin preocuparea manifestată în acest sens de către preoți și comunitățile parohiale. Totodată, interes trebuia manifestat și față de gospodărirea celorlalte edificii parohiale, între care se numărau: casa parohială cu anexele sale și cea a cantorelui-învățător.

Capitolul al IV-lea, numit *Preotul, chemare și slujire*, examinează persoana consacrată și traseul parcurs până la intrarea în această treaptă clericală. Sunt ilustrate următoarele aspecte: *pregătire, culturalizare, hirotonire, preotul paroh, venituri și moralitatea*. Autoritățile bisericesti superioare au insistat ca parohiile să beneficieze de preoți cu vocație și pregătire teologică însemnată. Preotul era mai mult decât un funcționar public, așa cum îl considerau autoritățile de multe ori, preoția fiind întâi de toate o chemare și apoi o datorie. Identificând itinerariul educațional al preoților ce au administrat și au slujit în parohiile din cadrul protopopiatului Vișeu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ajungem la concluzia că mediul spiritual și cultural în care au fost pregătiți teologii maramureșeni a fost diferit de la caz la caz. Majoritatea preoților ce au slujit în parohiile din cadrul protopopiatului Vișeu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au studiat teologia la Gherla, însă până la deschiderea cursurilor Seminarului Teologic (Academiei Teologice) de aici, prin decretul ministerial 21995/3262 din noiembrie 1858, aceștia și-au însușit științele teologice la școli precum seminarul rutean de la Ungvar sau școala teologică din Tîrnavia. Privitor la completarea studiilor gimnaziale, au predominat absolvenți ai gimnaziilor din Sătmar și Sighet, însă s-a studiat și la Oradea sau Cluj.

Orizontul pregătirii intelectuale a clericilor a inclus dintotdeauna și partea legată de culturalizare, adică de continua legătura, prin scris și citit, cu ideile religioase și laice ale vremii. Preoții erau îndrumați să achiziționeze cărți și ziare, să dobândească un nivel cultural însemnat, dirijând această acțiune de cultivare intelectuală pe mai multe căi. În primul rând pe cea teologică, în vederea împlinirii complete a înaltei misiuni sacerdotale, apoi pe cea

cultural-națională sau pe cele din alte sectoare. Un aspect ce viza culturalizarea era legat de sprijinirea presei vremii. Protocoalele conferințelor preoțești confirmă interesul preoților pentru îmbogățirea orizontului cultural. În protocoalele cu privire la viața și moralitatea preoților exista o rubrică în care protopopul trebuia să remarce interesul pentru culturalizare al preotului.

În privința sacerdoțiului, se încadrau tinerii de sex masculin, care primiseră Taina Botezului și a Mirungerii, fuseseră inițiați în ordurile inferioare, apti și din punct de vedere fizic. În perioada abordată obținerea unei parohii se făcea prin concurs public. Au fost și circumstanțe în care credincioșii dintr-o parohie au manifestat o anumită preferință pentru preot și se acorda atenție acestui aspect. De asemenea, în cazul în care preotul nu se putea acomoda cu comunitatea pe care trebuia să o păstorească solicita „dobândirea” altei parohii.

Calitatea de paroh, noul hirotonit, o dobânda după o anumită perioadă, de familiarizare. De obicei, noul preot avea calitatea de *cooperator* sau *capelan*, fiind pus în grija unui paroh, pentru a fi îndrumat și, în același timp, pentru a da o mână de ajutor titularului, în funcțiunile pe care acesta nu le putea întotdeauna împlini.

La mijlocul secolului al XIX-lea sursele de venit care asigurau traiul preotului erau următoarele: *congrua* sau *angarie*; porțiunea canonică sau arendarea acesteia; prestațiuni în natură, manuale și cu jugul ori în caz de răscumpărare, cu bani echivalenți pentru aceasta; unele drepturi de servitute, cosirea ierbii din cimitir, dreptul de lemnărit, dreptul de pășune; *lecticalul*; *stolele* pentru botez, cununie, înmormântare etc.; taxe stabilite de Ordinariat pentru eliberarea extraselor matricole; stipendii pentru liturghii fundamentale și liturghii manuale; onorarii pentru catehizare. În general, atitudinea clerului în privința realizării veniturilor, poate fi apreciată ca o componentă însemnată ce influența echilibrul unei parohii. Preotul avea un motiv în plus să-și facă datoria acolo unde comunitatea parohială îi asigura cele necesare unui trai decent.

Conduita morală și religioasă a slujitorului bisericesc trebuia să fie una de nivel înalt pentru ca enoriașii să fie dirijați pe un drum pozitiv. În general, preoții identificați în documente au fost slujitori demni de această chemare, ce au desfășurat în perioada analizată o amplă activitate atât pe teren bisericesc, cât și școlar.

Nu au fost neglijate nici informațiile legate de cantori, tocmai de aceea **capitolul al V-lea, Cantorul**, este dedicat cântăreților bisericești. Este descris procesul de instituire al cântăreților bisericești și aspecte privind comportamentul moral al acestora. Desemnarea unei persoane în această calitate nu se putea efectua în orice condiții. Având în vedere rolul

semnificativ pe care cantorul îl avea de îndeplinit în buna desfășurare a actului liturgic și menirea sa de om de vocație alegerea acestuia era urmărită atent de către protopop.

Alături de o cunoaștere completă a cântărilor și a tipicului bisericesc, dovedită prin examen susținut înaintea protopopului, de a poseda un ton curat și sonor ca să poată cânta cu acuratețea prescrisă de sfintele canoane spre edificarea poporului, de a nu prezenta defecte în vorbire pentru a putea citi în biserică astfel încât să fie înțeles de către credincioși, o calitate impusă de această poziție era și o purtare morală exemplară.

Capitolele VI și VII sunt dedicate școlii și dascălului. În **capitolul VI** sunt prezentate reperele legislative cu efect asupra organizării și funcționării școlilor confesionale românești și cele mai semnificative norme bisericești ce au determinat unele evoluții ale procesului de învățământ românesc desfășurat în eparhia unită a Gherlei.

Normative proprii de mare însemnătate privind învățământul confesional, elaborate de episcopia Gherlei, amintim „Planul de învățământ pentru școlile populare de confesiune greco-catolică din Dieceza Gherlei”, conceput în baza legii XXXVIII din 1868 și comunicat în dieceză prin circulara 1018/1877, care descria maniera în care materiile de învățământ confirmate de stat trebuiau împărtășite elevilor din școlile primare și secundare și „Regulamentul pentru organizarea școlilor populare greco-catolice elementare din Dieceza greco-catolică de Gherla”, gândit în baza legilor XXXVIII din 1868 și XXVIII din 1876, transmis prin circulara nr. 253/1878, care recapitula rolul comunității bisericești, dascălilor, senatelor școlare, parohilor în postura de directori școlari și protopopilor ca înșpectorii școlari tractuali.

Prin legile elaborate, Statul a contribuit la evoluția procesului de învățământ, dar pe de altă parte a restricționat autonomia confesională. La început de secolul XX standardul impus învățământului primar românesc vis-à-vis de înzestrarea materială, evoluția elevilor la școală și însușirea limbii maghiare de către învățători și elevi a fost unul tot mai înalt.

În continuare este descrisă rețeaua școlară din acest protopopiat în intervalul analizat, precum și frecvența, programa școlară și manualele.

Situația școlară depindea, în mare măsură, de resursele de care dispunea comunitatea, dar în același timp și de bunăvoința poporului de a asigura cele necesare pentru o funcționare onorabilă a procesului educativ. Înaintea începerii anului școlar, protopopul îndemna comunitățile, prin preoți, în calitate de directori ai școlilor confesionale, la renovarea și pregătirea edificiilor școlare pentru noul ciclu școlar, iar înscrierea elevilor să se facă în primele zile ale lunii septembrie.

Frecvența școlară a constituit o problemă ce s-a menținut pe toată perioada studiată. Un motiv, identificat în documente, a fost distanța pe care elevii trebuiau să o parcurgă pentru a putea fi prezenți la cursuri, în unele cazuri aceasta fiind destul de mare.

Analizând datele identificate în materialul de arhivă ajungem la concluzia că în parohia Vișeu de Jos, în anul școlar 1885-1886, este înregistrată cea mai bună frecvență la cursurile școlii primare în procent de 84%, iar cea mai slabă frecvență s-a înregistrat în anul școlar 1889-1890, în parohia Borșa Superior, în procent de 7,5%. La cursurile școlii de repetiție cea mai bună frecvență este înregistrată în anul școlar 1885-1886, în parohia Leordina, în procent de 70 %, iar în parohii precum: Borșa Inferior-în anul școlar 1879/80 și Moisei-în anii școlari 1880/81 și 1889/90 din numărul total de elevi obligați nu a frecventat niciunul cursurile școlii de repetiție.

Prezența la școală a pruncilor constituia o sarcină importantă ce apăsa și pe umerii reprezentantului local al autorității ecleziastice, indiferența acestuia cu privire la acest aspect fiind sancționată.

O chestiune semnificativă, cu influență asupra procesului de învățământ, era cea a manualelor. Episcopia de Muncaci, pe toată perioada de tranziție, ce a durat până la instalarea în funcție a episcopului Ioan Alexi în fruntea noii dieceze de Gherla, nu a manifestat interes vis-à-vis de distribuirea de manuale pentru școlile românești, publicate îndeosebi la Viena, prioritară fiind asigurarea cu manuale a școlilor proprii. Pentru școlile românești s-au tipărit manuale în limba ucraineană. O evoluție s-a înregistrat, în privința achiziționării de materiale, în perioada păstoririi episcopului Ioan Alexi. Din informațiunile despre starea școlilor din protopopiat se poate constata că, în raport cu frecvența școlară redusă, numărul manualelor, chiar și pe sfârșitul secolului, era în continuare mic, de un exemplar folosindu-se câțiva elevi. Senatelor școlare le revenea sarcina de a asigura manuale elevilor. În perioada ulterioară pactului dualist politica de maghiarizare, promovată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, presupunea și cenzurarea sau interzicerea unor manuale socotite primejdioase pentru statul maghiar.

În materialul de arhivă studiat nu am descoperit în protopopiatul Vișeuului nici un caz de sancționare a dascălului în urma utilizării unor manuale interzise, ceea ce ne determină să ajungem la concluzia că învățătorii de aici s-au conformat cerinței de a folosi doar manuale autorizate.

Capitolul VII, destinat învățătorului, abordează: *formarea și numirea acestuia, salarizarea și pensionarea, raporturile existente între învățători, directori, inspectori școlari districtuali, Ordinariat și cu inspectoratul de stat și Reuniunile de învățători.* Spre deosebire

de prima parte a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în care pregătirea învățătorilor era una mediocră, pe măsură ce înaintăm în secol constatăm strădania personalului școlar de a asimila o pregătire mai substanțială, somați fiind și de cerințele legii. De la cantorul-învățător examinat de protopop s-a promovat treptat la învățătorul cu studii preparandiale, devenit „învățător calificat”, după un an de profesare a meseriei și susținerea de examene din materiile principale studiate.

Din punct de vedere material, situația învățătorilor maramureșeni nu era una de invidiat, veniturile acestora nefiind întotdeauna satisfăcătoare. Au existat nenumărate situații când plata salariului nu s-a efectuat la timp. Veniturile învățătorilor, stabilite prin lege, nu erau totdeauna convenabile pentru ei, acestea fiind fixate de *scaunul scolastic*, ce avea în vedere cheltuielile comunității și se impunea să obțină aprobarea consiliului școlar districtual.

Protopopul deținea dreptul de inspecție și atribuții în organizarea învățământului, disciplină și asigurarea materială a școlilor, *parohul*, în calitate de director școlar, era îndatorat să catehizeze săptămânal, să țină evidențele copiilor cu vârsta școlară între 6 și 12 ani, obligați să urmeze școala elementară și a celor între 12 și 15 ani, îndatorați să meargă la școala duminicală, să analizeze comportamentul moral al învățătorilor și stăpânirea metodelor de predare, să susțină, alături de protopop, existența unor surse de subzistență a școlii. *Învățătorii* trebuiau să se străduiască să câștige aprecierea elevilor, să evite pedepsele corporale, să asigure curățenia și respectarea igienei de către elevi, să nu folosească elevii în scopuri personale, să păstreze evidențele școlare și un inventar al școlii, să însoțească elevii la oficiile religioase, iar la începutul și sfârșitul prelegerilor să se rostească o rugăciune, să se poarte cu simplitate și politețe față de locuitorii comunei bisericești și cu considerație față de superiori, iar în eventualitatea unor excese, pentru îndreptarea acestora, docentul să se adreseze ierarhic, începând cu parohul, nu puteau abandona postul în care au fost numiți cu „decret” definitiv, doar după un interval de cinci ani. *Comuna bisericească* avea datoria de a edifica școală după un plan, de a asigura locuință învățătorului și un salariu decent, de a trimite copiii la școală și nu-i era îngăduit să demită sau să calomnieze cadrul didactic.

Printre factorii care au contribuit la formarea conștiinței privind apartenența la un corp profesional a fost și organizarea, în baza unor hotărâri din 1863 emise de Consiliul de Locumtenență, unor conferințe învățătorești la nivelul fiecărui protopopiat, în cadrul cărora să fie analizate chestiuni pedagogice. După ce a fost programată inițial pe 8 ianuarie, prima conferință a învățătorilor din protopopiatul Vișeuului a avut loc pe 20 martie 1863, referatele acestora fiind examinate pe 18 martie de învățătorul din Vișeu de Sus, Grigore Iuga, iar protocolul întrunirii a fost înaintat ulterior vicarului Mihail Pavel. Aceste reuniuni ale

dascărilor, la care erau invitați și preoții din district, au contribuit la crearea unui proces de învățământ competent bazat pe schimburi de experiență și lecții demonstrative, dar și la răspândirea culturii în satele maramureșene.

Deși Vișeu se număra printre districtele cu cele mai reduse procente de școlari, 3,08%, comunitățile parohiale s-au străduit, în perioada cercetată, să sprijine procesul educațional, în pofida veniturilor de cele mai multe ori modeste.

Capitolul VIII, aduce în prim plan *Trecerile confesionale*, analizând punctual *Cazul Săcel cu filia Dragomirești*. Startul, în acest sens, l-au dat locuitorii români de pe Valea Izei, care nu mai agreau ideea de a realiza profit preoților greco-catolici cu înclinații de aristocrați și tendințe de maghiarizare în limbă, obiceiuri și port. Cazul Săcel cu filia Dragomirești a generat în rândul preoțimii din vicariat adoptarea unei atitudini reconciliante în raport cu credincioșii greco-catolici. Astfel, în cadrul conferinței preoțești a tractului Vișeuului, desfășurată în Vișeu de Sus la 16 aprilie 1901, preoții au hotărât să facă tot posibilul pentru a-și păstra credincioșii în religia catolică. În parohiile în care aceștia se plâneau de competențele (stolele) preoțești, urma să se facă anumite concesii dar, în aceste situații, forul diecezan era rugat să mijlocească primirea unui ajutor de la stat.

Protopopul Teodor Herman a ajuns la concluzia că în ciuda agitațiilor interconfesionale „învățarea ortodoxismului în Maramureș” a avut un rol favorabil, determinând preoții greco-catolici să reflecte mai mult asupra rolului lor în mișcarea națională, a importanței pastorației neatinsă de lăcomie și interese personale și i-a determinat „să se desfacă de sub influența și din cătușile străinilor, să grijească de soarta poporului și să devină mai buni români și mai miloși părinți”.

Viața bisericească din tractul Vișeuului a cunoscut evoluții importante în perioada analizată, Biserica rămânând și pe aceste meleaguri un punct de sprijin pentru popor, un factor de identificare etnică și națională. Lucrarea de față nu recreează istoria, ci o valorifică, aceasta trebuind să slujească cunoașterii evoluției societății pentru ca să ne ferim să reproducem și să menținem în continuare ceea ce produce daună. De fapt, recursul la istorie aceasta face. Istoria trebuie să pună în evidență capacitatea de creație a omului, omul fiind prin excelență o ființă creativă.